پاشا بەرگەی نەگرت و بەشکاوی کشایەوە. محەمەد بەگی کوڕی خالید پاشا و سلێمان پاشای کوڕی ئیبراهیم پاشا، تا- قزڵجە- شوێنی کەوتن. (جیمادی یەکەمی ١٢٢٣ کۆچی، تەمموزی ١٨٠٨)[٣٨].

دوای ئەوەی ئەوڕەحمان پاشا بەرەو مەریوان کشایەوە، سلێمان پاشای کوڕی ئیبراهیم پاشا کرا بەفرمانڕەوای سلێمانی... بەڵام خالید پاشای ئامۆزای ئەوڕەحمان پاشا، لە داخی ئەوەی کە لە دوای شەڕی زرێبارەوە، لەلایەن والییەوە پشتگوێ خرابوو، (٥ تا ٦) سەد سواری لە خۆی کۆکردەوە و خۆی گەیاندە ئەوڕەحمان پاشا لە مەریوان. ئیتر والی بەغداد کە زانی خەریکە کێشەکە گەورە دەبێ و ئێران گوشاری بۆ دێنێ و لێی دەڕەنجێ، بەناچاری فرمانڕەوایەتی بابانی بە ئەوڕەحمان پاشا سپاردەوە، (١٨٠٨).

بەڵام ئەوڕەحمان پاشا رق و کینەی وەزیر و هێرش هێنانە سەری، لە دڵدا دەرنەدەچوو؛ بۆیە کە لە ئەستەمبۆڵەوە هەواڵی لابردنی سلێمان کەهیە و دانانی والی تازەی بیست و بۆ ئەمەش لەلایەن (حالەت محەمەد سەعید)ی سەرۆکی دیوانی هومایۆنییەوە، داوای هاوکاری و یارمەتی لێکرا، خۆی ئامادەکرد و زیاتر لە (١٠) هەزار سوارە و پیادەی بۆ یارمەتی «حالەت» و لابردنی والی، رووەو بەغداد برد.

لەم هێرشە هاوبەشەدا، کە بەهاوئاهەنگیی لەگەڵ هێزەکەی «حالەت»دا کردیانە سەر لەشکری والی، هێز و لەشکرەکەی ئەوڕەحمان پاشا رۆڵی سەرەکی لە بەلادا خستنی شەڕەکە و دەرپەڕاندن و راونانی والیدا گێڕاوە. چونکە تەنیا لە هێرشی شەوێکی هێزەکەی ئەوڕەحمان پاشادا بۆ سەر لەشکرەکەی والی، (٨٠) کەس لە سوارەکانی ئەوڕەحمان پاشا کوژران و (١٥٠) کەسیشی لێ بریندار کرا. بەڵام لە ئاکامدا والی ناچار بوو هەڵبێ و رووبکاتە ناو ئێلەکانی عەرەبی خوارووی عێراق. لەو دەرفەتەدا کابرایەکی خێڵەکیی عەرەب، هەلی قۆستەوە و والی کوشت و سەرەکەی بۆ ئەوڕەحمان پاشا هێنایەوە (١٨١٠ز)... بە بۆنەی ئەم سەرکەوتنەوە، لەو رۆژانەدا ئەوڕەحمان پاشا یەکەمین دەسەڵاتداری بەغداد بوو[٣٩]. ئەوڕەحمان پاشا دەرفەتی دەسەڵات و مانەوەی خۆی لە بەغداد، بەهەل زانی و تۆڵەی لەو گەورە کاربەدەست و کەسانە کردەوە، کە کاتی خۆی «عوسمان پاشا»ی کاکیان لە بەغداد دەرمانخوارد کردبوو[٤٠].

٣٨- هەمان سەرچاوە- ل ١٢٢ .

٣٩- محمد رضا نصيري- اسناد ومكاتبات تاريخي ايران- جلد (١) ص ١١٩ و٢١٤؛ عباس العزاوي- تاريخ العراق بين احتلالين- انتشارات الشريف الرضي- قم ١٤١٠ ه.ق- الجزء السادس- ص ١٩٥-٢٠١؛ عبدالرزاق دنبلي- مآثر سلطانية- چاپ دوم ١٣٢٩ ش- ص٢٤٢-٢٤٣؛ تاريخ وجغرافياي كردستان، موسوم بة: سير الاكراد- تهران ١٣٦٦ ش- ص١٣٥ .

٤٠- مستەفا نەوشیروان - میرایەتی بابان لەنێوان .. ل ١٢٦ .

ئـەورەحمان پاشای بابان
(؟ - ١٨١٣)
ئەم وێنەیەم لەم کتێبە فارسییەوە وەرگرتووە: سرنوبشت درگذشت زمان، نووسینی: عبدالخالق اردلان، چاپ اول، تهران ١٣٥٨ی هەتاوی ١٩٧٩ز

ئەم داروبارە شـــپـــرزە و لەبەریەک هەڵوەشـاوەی بەغـداد و دەسـەڵاتی ئەو کـاتەی ئەورەحمان پاشا لە بەغداد و کوژرانی سلێمان کەهیە، کە دۆستێکی ئێران بووە، وای لە هەندێ لە کاربەدەست و سیاسەتمەدار و لایەنگرانی ئێرانیی کردووە؛ سەرانی قاجاری لەوە هوشیاربکەنەوە و پێشنیاریان بۆ بکەن، تا لەلایەکەوە: ئەگەر بەچاکی بزانن هەل بقۆزنەوە و ئێران هێزێک بۆ گرتنی ناوچەکە بنێرێ و لەلایەکی تریشەوە: بیر لە رێگە گرتنی دەسەڵاتی زیاتری ئەورەحمان پاشا بکەنەوە. بۆیە دوو کاربەدەستی ئێرانی، کە لەو کاتەدا لە بەغداد بوون و کاروباری عێراقیان هەڵسەنگاندووە و هەریەکەیان بەجیاوازی لای خۆیەوە، نامەی تایبەتییان بۆ گەورە لێپرسراوانی ئێرانی ناردووە؛ کە یەکەمیان ناوی «محەمەد حسێن خان»ە و ماوەیەک لای والی بەغداد، کارگێڕی ئێران بووە؛ ئەم نامەیەی بۆ «عەبباس میرزای نایب سەڵتەنە» ناردووە:

بەڵگەنامەی ژمارە: ٥٢

بابەت: داروباری عێراق و یاخیبوونی ئەورەحمان پاشا

مێژوو: ١٢٢٥ کۆچی، ١٨١٠ز

سەرچاوە: اسناد ومکاتبات تاریخی ایران (قاجاریه)

بەرگی یەکەم - لاپەڕە: ١١٩

نامەی محەمەد حسێن
بۆ عەبباس میرزای نایب سەڵتەنە

میری زانا، جێگەی هیوا، پشت و پەنا

ئەرکی سەرشانی ئێمەی خزمەتکاران و هاورێ و یاران ئەوەیە: هەر خزمەتێک لەلایەن پیاوماقوڵانی دەوڵەتی بەبێنەوبەرەی پاشاییەوە بۆمان دیاری بکرێت، بەوپەڕی تەقەللا و تێکۆشانی بێ وچان و بەبێ مـوو لێ لادان، بۆ بەرێوەبردن و جێبەجێکردنی گیان و ژیانی لەپێناودا بەخت بکەین.

لەبەرئەوەی بەپێی فرمان و ویستی رووگەی دنیا و دنیایان، رۆح بێت بەفیدایان، لەو سەر سنوورە، بۆ خزمەتکردن و بەرێوەبردنی کاروباری خاوەن ژین و ئایین، نەوابی ئەشرەف، دیاریکراوم، دەبێ راپۆرتی یەک

بەیەکی ئەو رووداوانەی لەم ناوچەیەدا روو دەدەن و ئەو باس و خواسانەی لەم مەڵبەندەدایە، بەئاگاداری ئەمینداران و دەوڵەتی پڕشکۆ رابگەیەنم و ئەوانیش هەرکات پێویستیان زانی، عەرزی خۆڵی موبارەکی بەرپێی رووگەی عالەمی دەکەن.

بەرلەوەی ئەورەحمان پاشا ببێتە مایەی ئەم ئاژاوە و بەدکارییە و بزووتنی لە شارەزوورەوە، تا قەومانی شەڕەکە و چۆنێتی کوژرانی وەزیر، رۆژ بەرۆژ و موو بەموو، عەرزی خاکی بەرپێی موبارەکی شەهریاری کراوە.

ئێستاش بەپێی فرمان، بۆ سەرنجی گەورەپیاوانی خاوەن شکۆ رادەگەیەنم: ئەو جۆرەی کە بۆمان روون بۆتەوە، تێکهەڵچوونێک رووی نەداوە، جگە لەوەی کە ئێستاکە سلێمان پاشای بابان بربندار و دیلە و لەوانەشە بیکوژن. ئەمەش لە ئەنجامی ئەوەوە بووە، کە هەرایەک روویداوە خەڵکیش لە خۆیانەوە روویان لە وەزیر وەرگێڕا و لێی تەکینەوە. وەزیری ناوبراویش کە سەیری کردبوو کارەکە ئاوایە، لەگەڵ چەند کەسێک هەڵات. لە کەناری رێژاوی «دیالە» بەدەستی عەرەب کوژرا... دوای ئەوە فەیزوڵڵا ئاغا کەهیای خەزنەدار و مەسرەف-یشی کوشت و ماڵ و سامانێکی زۆریشیان لەوان و لە ئەعیانەکانی بەغداد زەوتکردووە. دەڵێن پارەیەکی زۆری لە محەمەد سەعید بەگی دەفتەرداریش سەندووە و کوشتوویەتی. بەڵام لەوەش دەچێ هێشتا نەکوژرابێ، چونکە یەک دوونامەی نووسیوە، کە بەتایبەت ئاماژەی بەداگیرکردن و بەتاڵانبردنی ماڵ و سامانی خەڵک و مەهدی خانی کەڵهوڕ و حاجی ئیبراهیم خانی تۆکمەچین کردووە و هاوپێچ لەگەڵ ئەم نامەیەدا، رەوانەی خزمەتتان کرا. کە سەرنجیان فەرموو، پوختەکەیتان بۆ دەردەکەوێت.

کوشتنی ئەم هەموو خەڵکە و بەتاڵان و برۆ بردنی ئەو هەموو ماڵ و سامانە، هەمووی هەر ئەورەحمان پاشا دەیکات. رەئیس ئەفەندی-یش وەک میوانێکی نەناس لەوێ دانیشتووە و خۆی لەقەرەی هیچ شتێک ناگەیەنێت. هەرچی ئەورەحمان پاشا بیکوژێ و بیبرێ و دایبنێ و لایبات، هەر خۆیەتی و هیچ کەسێکی تر دەسەڵاتی هیچی نییە.

هەر چۆنێک بێت، بەپێی فرمان، بڕیار وایە ئەم کەمینەیە، بەئاگاداری سەرنجی موبارەک رابگەیەنم: کە من هەر زوو بەگوێی کاربەدەستانی دەوڵەتی بەشکۆی سوڵتانیم راگەیاندبوو، تا ئەگەر بیروڕای پیاوان و

ئەمیندارانی وڵات، بێتە سەرئەوەی وڵاتی عێراقی عەرەب بگرن، هەلی لەمە باشتر هەڵناکەوێ. هەندێ وەڵامیش وەک سەرە قەڵەم، لەلایەن ئەمیندارانی وڵاتەوە، درانەوە و لێرەشەوە هەندێ مزگێنی و فرمان، (کە دەبووایە بەوەزیر و دانیشتوانی بەغداد بدرێن) ، نەگەیەنران، دوای ئەمەش دووبارە ئاگادار کران، کە ئەگەر دوو سێ هەزار کەس لە سوارچاکانی سوڵتانیی تەیار بکرێن و چەند توغرا و فرمانێکی پیرۆز دەربکرێن، سەرانسەری عێراقی عەرەب، بە ئاسانی دەکەوێتە ژێر ڕکێفی کاربەدەستانی ئەم دەوڵەتە مەزنە. ئەوەش هەر نەکرا... ئێستاش کە کارەکە ئاوای لێهاتووە، باری ئابڕووچوون ئەم لایەنەی هەڵگرتووە.

ئەوڕەحمان پاشا، ئەوەتەی بووە، هەر شێتوشوور بووە. ئەوا ئێستاکەش مەملەکەتێکی وەک عێراقی عەرەبی لەژێر دەسەڵاتدایە و چەندان کلوور سامانی دەست کەوتووە. دیارە لە ئاوەزی داوە و شێت و شبرتر دەبێ و هەندێ جووڵانەوەی نالەبارتری لێ دەوەشێتەوە. لەولاشەوە هەموو ڕۆژێک لەگەڵ والی کوردستان[٤١] و لەم لاشەوە لەگەڵ دانیشتوانی ئەم سەر سنوورانە، ئاژاوە و پشێویی دروست دەکات، ئاکامیش ئاوا ئاڵاوەتە دەست و یەخەی پیاوان و ئەمیندارانی دەوڵەتە مەزنەکەمان و ئەوسا ئیتر تەمێکردن و سەرکوتکردن و گێڕانەوەی، کارێکی ئەوەندە سووک و سانا و بێ دەردی سەریی نابی... بەڵام ئێستاکە چارەسەرکردنی سووک و ئاسانە.

هەرکاتێ وێنەی روونی ئەو راستییە، لە ئاوێنەی ئیلهام نوێنی گەورە پیاوانی خاقانیدا خۆی نواند و رای وردی پیاوانی پێزان و تەمای ئاسنینی ماقوڵانی لێزانی دەوڵەت، بەبەرژەوەندی و پێویستی زانی؛ هێشتا بارودۆخی عێراقی عەرەب هێور نەبۆتەوە و هیچ وەزیرێکیش لەسەر دەسەڵات، سەقامگیر نەکراوە و پشێویی و کەس بەکەسیی بەتەواوی لەو دیارە هەوارگیرە و کەس خەتی کەس ناخوێنێتەوە. بۆ وێنە: لەو سەروبەندەدا لە چوار فرسەخی نەجەفی ئەشرەف (٧٠٠ تا ٨٠٠) کەسێکیان لە زیارەتکارانی ئێرانی هێناوەو لە نێوان قەسر و خانەقین-یشدا (٥٠- ٦٠) کەسی تریان رووتکردۆتەوە و پێنج شەش کەسیان لێ کوشتوون و لە نێوان کازمین و بەغدادیشدا کۆمەڵێکیان تاڵانکردووە و (٦-٧) کەسیان لەوانیش کوشتووە... پشێویی و شێواوییەکی یەکجار زۆر

٤١- لەوکاتەدا ئەمانوڵڵاخانی گەورە، والی سنە بووە.

بەسەر بارودۆخی ئەوێدا زاڵە، بەقەرایی (١٢) هەزار کەسێک، سوارە و تفەنگچی تەیار و دیاری بکەن و دانیشتوانی ئەم دوو سێ ویلایەتەی دراوسێ ئاگادار بکەن؛ بەپشتیوانی خوا. ، بکەونە دەرپەڕاندن و لەناو بردنی ئەوڕەحمان پاشای ماکی چەپەڵیی و دزێویی. بەئاسانترین شێوە، کار بەرەوپێش دەڕوات... لەبەرئەوەش مەبەستی کاربەدەستانی ئەم دوو دەوڵەتە، یەکێتیی و یەکگرتنی ئەم دوو دەوڵەتەیە؛ ئەوە سەرەنجام ئەو شۆفارە دەبێتە مایەی تێکدانی هەردوو دەوڵەت. ئەگینا ئەگەر بێت و ئەمیندارانی بەورەی دەسەڵاتداری گەورە، ئەم پێشنیارەیان گێڕایەوە، ئەوسا ئیتر خۆیان هەر بڕیارێکی بۆ بەرژەوەندی وڵات و دەوڵەتی بزانن و بیفەرموون، خۆیان سەرپشکن. بەهەر جۆرێکیش کە حوکمی پتەو و هەرمانی سوڵتانیی دەرببڕێت؛ وەڵاممان بۆ بنووسنەوە، تا ئەمرۆ فرمان، لەسەر چاوان بەڕێوە بچێت.

فرمان فرمانی ئێوەیە.

مۆری پشتی نامەکە: «عبدالراجی: محەمەد حسین»[٤٢]

دووەمیشیان: محەمەد سادق خان-ە و ئەم نامەیەی خوارەوەی بۆ سەرۆک وەزیرانی ئێرانی «میرزا شەفیع» ناردووە:

بەڵگەنامەی ژمارە: ٩٧

بابەت: یاخیبوونی ئەوڕەحمان پاشا

مێژوو: ١٢٢٥ کۆچی، ١٨١٠ز

سەرچاوە: اسناد و مکاتبات تاریخی ایران (قاجاریە)

بەرگی یەکەم. لاپەڕە: ٢١٤

٤٢- ئەرشیفی سەرۆک وەزیرانی ئەستەمبوڵ- خەتی هومایۆن ژمارە: A- ٥٢٤٨٢ .